

Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* Adlı Eserinde Bazı Hadis Kavramlarının Kullanılışı: Nisâ Sûresi Örneği

Usage of Some Hadith Terms in Maturidi's Work Named Ta'wilat al-Qur'an: The Case of Surat an-Nisa

MAİRAMEK JUSUPOV

Öz: İmâm Mâturîdî günümüzde Sünnî Müslümanların büyük çoğunluğunun itikâd imamıdır. Mâturîdî tarafından ortaya konan kitaplar, itikâd/kelâm alanı ile sınırlı kalmamış, temel İslâm bilimlerinin hemen hepsine dair bilgiler vermiştir. Mâturîdî'nin en çok mürâcaat ettiği temel bilgi kaynaklarından biri de hadistir. Bu çalışmada İmâm Mâturîdî'nin (ö. 333/944) değerli eseri olan, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'daki Nisâ sûresinin tefsirinden yola çıkarak onun hadis ve sünnet anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle İmâm Mâturîdî'nin hadis ilmindeki konumu, hadisle ilgili görüşleri, tespitleri ve değerlendirmeleri, kullandığı bazı hadis usûlü ile ilgili hadis kavramları; haber ve rivâyet metotları hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, *Te'vîlât*, hadis, mütevâtir haber, âhâd haber.

Abstract: Nowadays İmam Maturidi is the vast majority sunnis of imam. The books, which were published by Maturidi, have not been limited stay in belief/Kelam field also have informed about almost all basic İslamic sciences. Hadith, another field of the basic information source, was used by him. İn this study, taking reference from commentary of Nisa Surah in Ta'wilat al-Qur'an which is worthy work of İmam Maturidi, sunnah and hadith understanding of him was tried to analyze. Especially this study includes many information about his status in the hadith learning; his opinions, determinations and explanations about hadith, terms in the hadith literature and narration methods.

Keywords: Maturidi, Ta'wilat, hadith, mutawatir hadith, ahad hadith.

* Dok. Öğr. | Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Programı

Giriş

Mâturîdî, itikadda olduğu gibi, tefsir, fıkıh ve fıkıh usûlü gibi İslâmî ilimlerin diğer dallarında da fikirlerini ortaya koymuş birisi olarak kabul edilmektedir. Mâturîdî'nin başvurduğu temel verilerden biri de hadistir. Onun kurduğu kelâm sistemiyle birlikte hadis ve hadis usûlü ile ilgili bazı temel kavramların bilinmesi önem arz etmektedir. Bunda dolayı değerli eseri Te'vîlâtü'l-Kur'ân'daki Nisâ sûresinin tefsirinden, onun hadisçiliğini incelemek, hadisle ilgili görüş, tespit ve değerlendirmeleri hakkında bilgi vermek amaçlanmaktadır.

Mâturîdî'nin hadis ve sünnet anlayışı, onun bilgi sistemi içerisinde yer almıştır. Bundan dolayı hadisin konumu ortaya konmadan önce, Mâturîdî'nin bilgi kaynaklarından kısaca bahsetmemiz uygun görünmektedir.

Mâturîdî'ye göre insanı ilme/bilgiye ulaştıran yollar üçtür: 1-İyan, 2-Nazar, 3-Haberi sâdık. Onun bilgi elde etme vasıtalarını üç kısımda ele alması, bu bilgi vasıtaları arasında kısmen de olsa bir ayırım yaptığı anlamına gelir.¹ Kelâm ilmi açısından da akıl ve duyularla beraber vazgeçilmesi imkânsız üç temel bilgi kaynağından biri olan haber, insanı bilgiye ulaştıran yolların üçüncüsüdür. Biz burada bilgiyi elde etme kaynaklarından olan haber ve hadis usulü ile ilgili bazı kavramlar üzerinde duracağız.

1. Hadis/Sünnet/Eser

Mâturîdî, tefsirinde naklettiği rivâyetler için hadis, haber ve sünnet farkı gözetmeksizin bütün muhtevaları kapsayacak şekilde bir kavramlaştırmadan yana olduğunu göstermeye çalışmıştır. Rivâyetleri verirken asıl hadisleri takdim sadedinde söz konusu kavramları bir arada kullanmaktan çekinmemiştir.

Mâturîdî tefsirinde rivâyet malzemesini hadis, sünnet, haber ve eser gibi genel isimlerle ve aynı mana ve muhtevada kullanmıştır. Meselâ, âriyet olarak alınan malın geri ödenmesiyle ilgili Hz. Peygamber'e izâfe

¹ Sabri Erdem, *Mâturîdî ve İbn Teymiyye'de Metod Anlayışı ve Kurân*, 1. Baskı, Şüle Yayınları, İstanbul 1998, s. 29; Hanifi Özcan, *Mâturîdî'de Bilgi Problemi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 73.

edilen “El, aldığı malı ödeyinceye kadar ondan sorumludur”² şeklindeki rivâyette sözün akışı içinde “hadis”³ olarak takdim edilmiştir. Nisâ 92’de zikredilen kaste benzeyen adam öldürmenin diyetiyle ilgili olarak anlatılan hadis “hadîsu’n-Nu’mân”⁴ şeklinde geçmektedir. Burada “hadis” kelimesi kullanılmıştır.

Yine Mâturîdî'nin, Kur'ân'da geçen “...resûl'e arz edin”⁵ âyetinin tefsirinde “sünnetu resûlillâh” ifâdesini bir kaç yerde kullanmış, devamında “kavlî'r-resûl” ifâdesine yer vermiş.⁶ Bazen “hadisu'r-resûl” yerine “kavlû'r-resûl” ifadesini kullandığı olmuştur.

Hadis veya sünnet yerine kullanılmış olan kelimelerden biri “eser” kelimesidir. “Âsâr” eser kelimesinin çoğulu olup haber ve hadis mânasına gelir.⁷ Mâturîdî bazen çok nadir olsa bile “eser” ya da eserin çoğulu olan “âsâr” kelimesini kullanmıştır. Meselâ, Nisâ 36’da “bu konuda Enes’den (r.a.) gelen âsârda”,⁸ gibi, başka bir yerde “Hz. Peygamber’den peş peşe gelen âsâr” diyerek “eser”in çoğulu olan “âsâr” kelimesini kullanmıştır.⁹ Buradan anlaşılacağı üzere hadis ya da haber yerine yeri geldikçe eser kelimesini tercih etmiştir.

Peygamber’in hadisleri takdim edilirken kullanılan bu ıstılâhlar, sahâbîlere izâfe edilen mevkuf rivâyetler için de kullanılmaktadır. Ancak sahâbî söz konusu olduğunda bu ifadeler, sözün sahibine izâfetle kullanılır. Meselâ, Hz. Ömer’in, mîras oranlarının belirtildiği ayette geçen “kelâle”¹⁰ kelimesinin mânâsı konusundaki sözleri de “hadîsu Ömer” şeklinde geçmiştir.¹¹ Bazen “hadîsu Ömer”¹² ya da “haber’u Ömer” şeklinde geçmektedir. Nisâ 24’ün tefsirinde “Ebu Said’den (r.a.) gelen hadis-

² Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî (ö.275/888), *Sünenü Ebî Dâvûd*, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Buyu*, 88 (3561); Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sulemi (v. 279/892), *Sünenüt-Tirmizî*, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Buyu*,37 (1265).

³ Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kurân*, (thk. Mehmet Boynukalın ve Bekir Topaloğlu), Dâru'l-Mizân Yayınları, İstanbul 2005, III, 289.

⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 414.

⁵ Nisâ 4/59.

⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 294.

⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, II. Baskı, Ankara 1985, s. 101.

⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 228, 222, 225, 233.

⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 395.

¹⁰ Nisâ 4/12.

¹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 59.

¹² Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 8.

te” şeklinde, devamında “bu hadis Ali (r.a.)’ın sözünü güçlendirmektedir” şeklinde geçmektedir.¹³ Buradan anlaşılacağı üzere Mâtürîdî’nin, bu terimlerin şahıslara izâfesinde fark gördüğünü, mutlak olarak (tek başına) kullanıldığında Hz. Peygamber’i kastettiğini söyleyebiliriz.

2. Haber ve Çeşitleri

Mâtürîdî’ye göre haber sayesinde geçmiş milletlerin durumu hakkında bilgi edinilebildiği gibi, kişi kendisinin veya diğer varlıkların ismini ve gaybla ilgili bilgiyi de haberle elde eder.¹⁴ Mâtürîdî haber’in, muhtevâsının gerçeğe uygun olup olmaması açısından tarif eder ve “kendisinde yanlış (galat) veya yalan (kızb) bulunması muhtemel olan bir söz”¹⁵ olduğunu belirtir.

Mâtürîdî, haberin doğrulanmasından sonra onunla amel edilmesi taraftarıdır.¹⁶ Ancak ona göre, haberde, kesin bir duyuş¹⁷ yoksa o haber insanın aklı ile ulaşamayacağı bilgileri elde etmesi için yeterli değildir. Bu durumda haberle birlikte nazar/tefekkürün de olması şarttır. Habere, doğruluğu veya yanlışlığı konusunda peşin hükümle yaklaşmayıp, araştırılmadan ve incelenmeden reddedilmemesi gerektiğini söyler.¹⁸

Mâtürîdî’nin bilgi sisteminde haber, kaynağı bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bu ikili tasnifte birincisinin kaynağı bizzat Allah’tır. Bu haber, Allah’tan Peygamber’e gelirken vahiy, Peygamber’den bize intikal ederken de haber-i resûl olmaktadır.¹⁹ Haber’in bize ulaşma şekline göre de mütevâtir ve âhâd olarak iki kısma ayrılmaktadır.²⁰ Haber-i resûl Mâtürîdî’ye göre “haber-i sâdık”²¹ olarak da nitelendirilmektedir.

2.1. Mütevâtir Haber ve Bilgi Değeri

Mütevâtir haber, hadisçiler arasında meşhur olan tarife göre, aklın, yalan üzerinde birleşmelerini mümkün görmediği râviler topluluğunun,

¹³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 134-135.

¹⁴ Mâtürîdî, Ebû Mansur, *Kitâbu't-Tevhid*, (nşr. Fethullah Huleyf), Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1986, s. 7.

¹⁵ Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, s.82.

¹⁶ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 11.

¹⁷ “Kesin bir duyuş” anlamına gelen bu ifade, kişinin kulakla kesin olarak duyması anlamında olabileceği gibi, kalbin işitmiş gibi bir eğilim içinde olması anlamına da gelebilir.

¹⁸ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 8-9.

¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 7-8.

²⁰ Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, s.82.

²¹ Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, s.83.

her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği, işitme veya görmeye dayanan hadistir.²²

Mâturîdî Mütevâtir haberi, hadisçilerin tanımından farklı olarak, yanılmaları ve yalan söylemeleri muhtemel kişilerin dilinden Hz. Peygamber'den bize ulaşan bilgiler olarak görür. Ona göre bu tür haberleri rivayet edenler, doğruluk ve masumiyetlerini kanıtlayacak herhangi bir delil ve belgeye sahip olmadıklarından bu tür haberler de incelemeye tabi tutulmalı, eğer yalan olma ihtimali yoksa onun masumiyetine açık belge bulunan birinden duyulmuş gibi algılanması ve mütevâtir vasfını kazanmış olmasından dolayı kabul edilmesi gerekmektedir.²³ Hadisçilerin tanımında yalan söylemeleri muhtemel olmayan kişilerden söz edilirken, Mâturîdî mütevâtir haberi nakledenler arasında bile yalan söylemeleri ve yanılmaları muhtemel kişilerden söz eder.

Mâturîdî'ye göre, mütevâtir haberin doğru ve kesin bir bilgi verilmesi için, sadece güvenilir bir şekilde nakledilmesi yeterli olmayıp, onun temelinde görme ve işitme gibi bizzat duyulara dayanan bir haber olması da gerekmektedir.²⁴ Eğer haber his ve müşahedeye dayanmazsa ona yalan ve hatanın karışma ihtimali bulunmaktadır.²⁵

Mâturîdî, Nisâ 158. âyetin tefsirinde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi olayıyla ilgili olarak Mu'tezileden bazılarının itirazına değinir. Bunlara göre hata ihtimali, mütevâtir haberler için de söz konusudur. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı, Yahudî ve Hristiyanlar arasında tevâtür derecesine ulaşmış olsa da doğru olmayan bilgidir. Bu olaya çeşitli cevaplar vermiştir. Cevaplardan birisi de, haberi nakleden ravi sayısı ile ilgilidir. Mâturîdî'ye göre, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini gören ve bunu nakleden ilk grup altı-yedi kişiden ibarettir. Bu yöndeki haber daha sonra yaygınlık kazanmıştır. Böyle bir haber, bu şartlarda mütevâtir seviyesine ulaşamaz. Zira mütevâtir haberin başı, ortası ve sonu, râvi sayısı bakımından aynı olmalıdır. Bundan dolayı bu haber, mütevâtir şartlarına

²² İsmail Lütü Çakan, *Hadis Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2012, s. 91.

²³ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 8-9; Nuri Tuğlu, "İmâm Mâturîdî'de Haber-i Vahidlerin Değeri", *Uluğ Bir Çınar İmâm Mâturîdî*, Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı, (haz. Ahmet Kartal), Eskişehir, 28-30 Nisan 2014, s. 586.

²⁴ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 9; Özcan, *Mâturîdî'de Bilgi Problemi*, s. 85.

²⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 100-101.

haiz değildir.²⁶ Bir haberin mütevâtir olması için yediden fazla râvisinin olması gerekir dememiz de mümkün olmamaktadır. Çünkü Mâturîdî, mütevâtirin râvi sayısı hakkında kesin bir rakam vermez.

Mâturîdî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bize intikal eden ve tevâtüren bize gelen haberin reddedilmeyecek bir bilgi verdiğini ifade etmektedir.²⁷ Mâturîdî ayrıca, kaynağı Hz. Peygamber olan haberleri, rivâyet yönüyle ve amel yönüyle ikiye ayırmakta; Amelen Mütevâtir (el-mutevâtir bi'l-amel): bir haber, bazen rivâyet bakımından âhâd haberlerden olsa da, kendisiyle amel edildiğinin bilinmesi açısından mütevâtir olur. Amelen mütevâtir rivâyet ise amel edilebilir en üstün haberdır. Çünkü insanların nesilden nesile uygulayarak aktarmaları suretiyle örf haline gelen mütevâtir bir haber olması, yaygın olduğunun göstergesidir. Yaygın olmasından dolayı insanlar, onu (senedle) rivâyet etmeye gerek görmemişlerdir. Haber-i vâhidle Kur'an'daki bir hükmün neshi caiz değilse de, böyle amelen mütevâtir haberle, ayet neshedilebilir.²⁸

Mâturîdî, yeri geldikçe tevâtür kelimesini kullanmıştır. Meselâ, “bu konuda Hz. Peygamber'den tevâtüren rivâyet edilmiş eserler vardır”²⁹ diyerek Mütevâtir lafzına yer vermiştir. Mâturîdî'ye göre mütevâtir olma vasfına sahip Kur'an ile mütevâtir sünnet arasında, aynı aslın tezahürleri oldukları için tam bir muvâfakat bulunmaktadır. Mâturîdî, Nisâ 59'un tefsirinde şer'î hükümler konusunda temel kaynağın kitap ve sünnet olduğunu belirtmiştir.³⁰ Onun bu sözü mütevâtir olan kitap ile mütevâtir olan sünnet için geçerlidir.

2.2. Âhâd Haber ve Bilgi Değeri

Haber-i vâhid her ne kadar “bir kişinin verdiği haber” anlamına geliyorsa da, hadis usulündeki anlamı, “mütevâtir hadis şartlarını taşımayan hadis”tir.³¹ Mâturîdî, bilgiyi gerektiren, Hz. Peygamber'den geldiği bilinen ve mütevâtir derecesine ulaşmayan âhâd haberi,³² amel bakımın-

²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 100-102; Hüseyin Kahraman, *Mâturîdilikte Hadis Kültürü*, Arasta Yayınları, Bursa 2002, s.58.

²⁷ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 9.

²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, I, 333-334; Sönmez Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, (Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri Maturidilik Mezhebi), Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2003, s. 223

²⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 395.

³⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 291-293.

³¹ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 94.

³² Mâturîdî, *Kitâbu'r-Tevhîd*, s. 9; Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, s. 223.

dan hüccet olarak görmüş³³ ve haber-i vâhidlerle kesin hüküm vermenin caiz olmadığını belirtmiş. Mâturîdî birçok ayetin tefsirinde haber-i vâhidle amel etmenin lüzumunu istidlal etmektedir.³⁴ Ancak, haberin kabul edilebilmesi için ravilerin fasık olmayıp âdil olmaları şartının aranacağını da belirtir.³⁵ Mâturîdî, mütevâtir hadis şartlarını taşımama konusunda hadisçilerle aynı görüştedir.

Âhâd haber “delil olma” bakımından bazen Kitâb'dan sonra ikinci, bazen de Kitâb ve akıldan sonra üçüncü derecede delildir. Bu haber'in birinci derecede delil olduğu yer sayısı oldukça sınırlıdır.³⁶ Mâturîdî, muhtemelen mütevâtir dışındaki haberleri âhâd kabul eder. Altı-yedi kişinin verdiği haberi de âhâd olarak kabul etmiş.³⁷

Mâturîdî'ye göre âhâd haber bilgi değil zann ifade eder. Her ne kadar hüccet olmak bakımından hiç kimsenin görüşünün Peygamberin sözü makamına geçemeyeceği fikrinde olsa da³⁸ âhâd haberle amelde seçici davranmakta, araştırdığı konuyla ilgili her hadisi hüccet olarak kabul edip amel etmemektedir. Herhangi bir konuda hadisle amel etmek durumunda kaldığında onu Kitap'a ve maruf sünnete arz edip, bunun yanında akla uygunluğuna bakmaktadır. Bir konuda birbirine çelişik hadis rivâyetleri varsa te'vil etme yönüne gidip, te'vil mümkün olmazsa bu haberleri reddetmektedir.³⁹

Mâturîdî, tefsirinde yeri geldikçe bazen hadisleri âhâd haber olduğunu açıktan belirterek delil olarak kullanmış. Meselâ, “Âhâd haber kabul edilir ve Abdullah b. Mesûd'dan gelen rivâyet âhâd haberdir”⁴⁰ diyerek açıktan belirtmiş. Bunula birlikte âhâd haberin kabul edileceğini açıklamış. Bazen her konuda âhâd habere şüpheyle yaklaşmış ve delil olarak kullanılabilmesi için önce araştırılması taraftarı olmuş. Yani yalan veya yanılmadan kaynaklanan âhâd haberin subûtu konusunda şüpheyle bakmış. Meselâ, Mâturîdî, Nisâ süresinde, “...sizi emziren ana-

³³ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, s. 223.

³⁴ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, s. 224.

³⁵ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, s. 224.

³⁶ Kahraman, *Maturidilikte Hadis Kültürü*, s.59.

³⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 101-102.

³⁸ Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, s. 217.

³⁹ Talip Özdeş, “Mâturîdî'nin Fıkhi Yönü ve Metodu Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Sivas 1998, s. 351.

⁴⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 342.

lariınız, süt bacılarıınız.... size haram kılındı”⁴¹ âyetinde Hz. Ayşe'den gelen, “Önceleri 10 emme haram kılıyordu, sonra da 5 emmeye çevrildi. Hz. Peygamber vefât ettiğinde (Ku'rân'da) okuduklarımız içinde bu âyet de vardı” şeklindeki rivâyetini⁴² reddetmiş ve yapılan “ya kendisinden böyle bir rivâyet sâbit değildir ya da yanılmıştır” şeklindeki açıklama,⁴³ âhâd haber konusundaki tereddütlerin sebebini ortaya koymaktadır. Çünkü buradaki “sâbit değildir” ifâdesi râvilerin yalan söylemiş olabileceğine, “yanılmıştır” ifâdesi ise râvinin yani Hz. Ayşe'nin vehim ve hatasına da işaret etmiş olabilir.

Ehl-i sünnet içinde hadislerin itikâdî konularda delil olabileceği hususunda pek ihtilaf yoktur.⁴⁴ İhtilâf daha çok, âhâd haberlerin itikâdî konularda değeri ile alâkalıdır. Mâturîdî'ye göre âhâd haber ilim ifâde etmez ve dolayısıyla akâidle ilgili meseleler böyle haberler üzerine binâ edilemez.⁴⁵ Mâturîdî'nin itikâdî meseleler dışındaki kabul ettiği âhâd haberler “red” keyfiyeti içerisinde her zaman “hadisin atılması” şeklinde gerçekleşmemiş. Aksine, bu haberle karşılaştırıldığı delilin arası genelde telif edilmeye çalışılmıştır.

Bu sebepten dolayı ele alınan konu ile ilgili rivâyet nakledilirken, bazen rivâyetin âhâd cinsinden olduğu, ilim ifade etmeyeceği vurgulanmış, sonra “eğer sâbitse...” “eğer sahihse...” kayıtlar konularak te'vile gidilmiştir. Meselâ, Mâturîdî yukarıda belirttiğimiz âyette geçen “... Sizi emziren analariınız, süt bacılarıınız... Size haram kılındı”⁴⁶ ifâdesinden çıkan mutlak mânâ ile bu konudaki hadislere dayandırılmıştır.⁴⁷ Bu hadislerden biri Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği “Bir tek yudum (bile, ilk) iki yıl (daki emme) gibi haram kılar” hadisidir. Bu hadisın sonunda “Eğer sâbit ise, bu konuda itimâd edilecek en sağlam

⁴¹ Nisâ 4/23.

⁴² Müslim, b. el-Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyri, en-Nisâbüri, *Sahîhu Muslim*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Radâ, 24, 25 (1452); Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Nikâh, 26 (3307); İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Nikâh, 35 (1942); Tirmizî, Radâ, 3 (1150); Ebû Dâvûd, Nikâh, 11 (2064).

⁴³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 111-112.

⁴⁴ Y. Şevki Yavuz, “*Haber-i Vâhid*”, DİA, XIV, 352-353.

⁴⁵ Kahraman, *Maturidilikte Hadis Kültürü*, s.60-61.

⁴⁶ Nisâ 4/23.

⁴⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 113.

delil bu hadistir"⁴⁸ denilerek subût hakkında yine bir ihtiyât payı bırakmıştır.

Mâturîdî, Kur'ân'a ve umûmî belvâya aykırı bir haber-i vâhid olduğu gerekçesiyle şu hadise karşı çıkmıştır, "Alış-veriş yapan taraflar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerlik hakkına sâhiptirler."⁴⁹ Maturidi'ye göre, Kur'ân'da "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, ..." ⁵⁰ buyurulduğu için "böyle bir hadisin (sahih) olması mümkün değildir." Eğer gerçekten böyle bir hadis var ise, zâhiri-ne bakılmaksızın başka mânâlara yorumlanabilir.⁵¹ Mâturîdî ilk başta hadisi reddetme yönüne gitse de direkt olarak reddedememiş, başka mânâlara hamledebileceğini söylemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere âhâd haberi rivâyet ederken çok titiz davrandığı görülmektedir.

Mâturîdî ve Eş'arî kelâmcıları "Haber-i vâhid itikâta delil olmaz" kaidesi hususunda müttefiktirler.⁵² Mâturîdî, haber-i âhâdın Hz. Peygamber'e aidiyeti hususunda tereddüt bulunduğu dikkat çekerek, "râvilerin hallerine bakma ve âyete uygun olup olmaması bakımından haberi incelemek gerekir" der. Haber-i vâhidin Kur'ân'a arz edilmesi gerektiği üzerinde durmakla birlikte, kendi başına bu tür haberlerin gerçeği tam yansıtmayacağını belirtir.⁵³

2.2.1. Ferd

Arapça bir kelime olan ferd (çoğulu efrâd) sözlükte "tek, yegâne, eş olmayan" anlamına gelir. Terim olarak senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivâyetlerden farklı olan hadisleri ifade eder. Senedin bir yerinde râvinin tek kalmasına teferrüd ve infirâd denir.⁵⁴

Mâturîdî, Nisâ 79. âyetin tefsirinde sadece bir yerde "haber'ul-ferd" kelimesini kullanmıştır. Ona göre ferd haber, kendisiyle hilâf bulunmadığı sürece makbuldür. Eğer değilse zâhiri te'vîl edilir.⁵⁵ Senedin her-

⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 114.

⁴⁹ Buhârî, *Buyu*, 34 (2079); Müslim, *Buyu*, 45 (1531).

⁵⁰ Nisâ 4/29.

⁵¹ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 176-180.

⁵² Neseî, Ebü'l-Muin Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mekhûl, *Tebîrâtü'l-edille* (nşr. Claude Salamê), Dimaşk 1990-93, I, 132.

⁵³ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 9.

⁵⁴ Selahattin Polat, "Ferd", *DİA*, XII, 368.

⁵⁵ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 343.

hangi bir yerinde râvinin tek kalışıyla ilgili söz etmemektedir.

2.3. Mürsel Haber ve Bilgi Değeri

Mürsel haber hadisçilere göre, Tâbiî'nin sahabiye atlayarak Hz. Peygamber'e izafe ettiği hadistir.⁵⁶ Mâturîdî tefsirinde yeri geldikçe mürsel rivâyetleri kullanır. Meselâ, "*Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler...*"⁵⁷ âyetiyle ilgili olarak yetimlere iyi davranılması sadedinde zikredilen hadiste "Hz. Peygamber iki zayıf kimse hakkında Allah'tan korkun!", onlar kimlerdir diye sorulduğunda? Şöyle dedi: "Yetim ve kadındır ..." buyurdu. Hadisin senedini Mâturîdî, "an Katâde kâle: zekera lenâ enna resûlellah (s.a.v.) kâne yekûl" şeklinde nakleder.⁵⁸ Görüldüğü gibi senedde tabiinden olan Katâde doğrudan sahabeyi atlayarak Hz. Peygamber'den nakletmektedir. Yine Hz. Peygamber'den gelen "Dil ile yapılan sadakadan daha faziletli sadaka yoktur."⁵⁹ hadisi Hasan Basrî'nin doğrudan Hz. Peygamber'den naklidir. Senedi ise "ani'l-Hasan kâle: kâle resûlullah (s.a.v.)" şeklindedir.⁶⁰ Yine başka bir yerde Mâturîdî, "ruviye ani'l-Hasan kâle, kâle resûlullah (s.a.v.)"⁶¹ şeklinde nakilde bulunur.

Bu rivâyetlerin senedlerinde kopukluk olduğu "bir tâbiî'nin doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyeti" olduğu anlaşılmaktadır. Mâturîdî yeri geldikçe senedine inkitâ' bulunan bu hadislerden yararlanmıştır. Araştırmamızda Mâturîdî tefsirinde "Bu hadis mürseldir" diye bir tanımla karşılaşmadık.

2.4. Merfû Haber

Söz, fiil, takrir, fitri veya ahlaki vasıf olarak, senedi muttasıl veya munkatı olsun, açıkça veya dolaylı bir şekilde (hükmen) Hz. Peygamber'e izafe edilen hadistir.⁶² Mâturîdî, merfû konusunda hadisçilere benzer bir yaklaşım içinde olmuştur. Nisâ 23. âyetin tefsirindeki rivâyetlerde, "haramlık doğuracak süt emmenin miktarı" konusunda, hem Hz. Peygamber'e hem de Hz. Ali, İbn Mesûd, İbn Abbas, Hz. Aişe gibi

⁵⁶ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 115.

⁵⁷ Nisâ 4/10.

⁵⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 39.

⁵⁹ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412, VIII, 354.

⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 360.

⁶¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 187.

⁶² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2012, s. 99.

sahâbîlere izâfe edilen rivâyetlere yer verilmiş ve sözün akışı içerisinde bunlardan “bu merfû, bu mevkûf” şeklinde bahsedilmiştir.⁶³ Başka bir yerde “merfû olarak rivâyet edilmişti”⁶⁴ veya “merfu olarak rivâyet etti”,⁶⁵ Eşyem ed-Dabbâbi'nin hanımına kocasının diyetinden miras payı verme konusunda merfu olarak rivâyet edilmiş hadiste⁶⁶ gibi istilâhlar yer almaktadır. Burada Mâturîdî'nin hadisçilerle aynı ölçüt içerisinde olduğunu görüyoruz.

Mâturîdî, Nisâ süresinin tefsirinde, merfu rivâyetleri kullanırken sadece bir kaç yerde hadis ve sünnet sözcüğünü kullanmıştır. Genellikle “haber” veya çoğul olarak “ahbâr”⁶⁷ kelimelerine yer vermiştir.

Mâturîdî, sadece bir yerde, Nisâ 79. ayetinin tefsirinde, “Hz. Peygamber'den rivâyet edilen haber merfû ise, cerhe tabi tutulması uygun olmaz”⁶⁸ diyerek merfu haberin önemini ortaya koymuştur. Nisâ süresinin tefsirinde merfû hadisler çok olmasına rağmen merfu' kelimesi sadece bir kaç yerde geçer. Meselâ, “ruviye merfûan anhu kâle”⁶⁹ “ve kad ruviye fî misli zâlike merfûan”⁷⁰ gibi.

2.5. Mevkûf Haber

Sahabilerin söz, fiil ve takrirlerine dair, muttasıl veya munkatı haberlere mevkuf denir.⁷¹ Mâturîdî, mevkûf konusunda aynı şekilde hadisçilere benzer bir yaklaşım içinde olduğunu görürüz. Mevkûf rivâyetleri de eserinde çok zikretmiştir. Fakat kelime olarak sadece birkaç yerde geçer. Meselâ, iki yerde “mevkuf”⁷² olarak, bir yerde “mevkûfan”⁷³ olarak, bir yerde de “mevkûfatun”⁷⁴ olarak geçer. Mâturîdî tefsirinde “Bu hadis mevkûftur” diye bir tanımla karşılaşmadık.

Mâturîdî, başta Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen rivâyetler olmak üzere, dört halifeden, sahabeler İbn Abbas, İbn Mes'ud, İbn Ömer,

⁶³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 112-115.

⁶⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 397.

⁶⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 118.

⁶⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 397.

⁶⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 8; Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 20, 45, 76, 81, 122; Neseî, *Tebîratü'l-edille*, II, 856, 857; Ayrıca bkz. Kahraman, *Mâturîdîlikte Hadis Kültürü*, s. 32-33.

⁶⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 342.

⁶⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 118.

⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 397.

⁷¹ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 102.

⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 159, 160.

⁷³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 194.

⁷⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 115.

Âişe, Ebu Musa el-Eş'arî, Ebu'd-Derdâ'dan (r.a.), tabiiler Hasan el-Basrî, Katâde, İkrime, Dahhâk, Atâ, Alkame, en-Nehaî, Mücâhid, Said İbn Cübeyr'den rivâyette bulunmuştur. Daha sonraki müfessirlerden Ebu Bekr el-Asamm, Mukatil İbn Süleyman, Mukatil İbn Hayyân, İbn İshak, el-Kelbî en çok naklettiği âlimler olmuşlardır.⁷⁵

Mâtürîdî, genelde sahâbenin tefsirinden çokça yararlanır. Buna örnek, Âişe (r.a.), "*Kim de fakir ise, o hâlde örfe göre yesin ...*"⁷⁶ kavli hakkında: Bu âyet yetim malı hususunda indi. Yetimin velîsi fakîr olduğu zaman, o malın işlerini iyilikle bakıp yerine getirmesi karşılığında (hizmet ücreti ve zarurî olan ihtiyacı kadar) o maldan yer, demiştir.⁷⁷ Devamında İbn Abbas'dan (r.a) gelen rivâyette "insan yetimin malından borç olarak yiyebilir, imkânı olduğu zaman geri öder"⁷⁸ buyurarak genellikle sahâbenin tefsirinden yararlanmışır. Ancak zaman zaman, özellikle Hz. Peygamber'e izafe edilen (merfû) haberlerin naklinde, sahâbî râvinin zikredildiği de olur. Buna örnek, tövbenin kabul edilmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadiste, "Allah, kulun tövbesini ruhu boğazına gelmedikçe muhakkak kabul eder."⁷⁹ Bu hadisi merfû olmasına rağmen sadece sahâbî Hz. Ömer'in ismi zikredilmiştir.⁸⁰

3. Mâtürîdî'nin Rivâyetlerde Senet Kullanmaması

Peygamberlerden gelen bilgi ya da rivâyetler râviler aracılığıyla bize gelir. Mâtürîdî, rivâyetleri doğrudan Hz. Peygamber'e ref'ederek genelde "ruviye/rivâyet edildi" gibi meçhul sığasıyla nakleder.

Mâtürîdî'nin rivâyet naklindeki genel metodu, sened zikretmeksizin doğrudan haberin ait olduğu şahsa izafe etme şeklindedir. Mâtürîdî'nin kitabında kullandığı bu rivâyetlerin senedlerini en iyi şekilde bildiği konusunda şüphe yoktur. Senedsiz rivâyetleri hadisçiler dışındaki âlimlerin eserlerinden de görebiliriz. Çünkü senede gösterilen titizlik hadis ulemasına hastır. İsnad tatbîki hususunda diğer ulemaya nazaran hadis-

⁷⁵ Talip Özdeş, *Maturidî'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 63-65.

⁷⁶ Nisâ 4/6.

⁷⁷ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Tefsir, 4/2 (4575).

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 31.

⁷⁹ İbn Mâce, *Zühed*, 30 (4253); Tirmizi, *Dua*, 99 (3537).

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 97.

çiler daha titiz davranmışlardır.⁸¹ Bu da onun isnadsız haberi delil aldığı anlamına gelmez.

Mâturîdî tefsirinde görüşlerini naklettiği sahabe ve tâbiîn isimleri ve daha sonraki âlimlerin isimlerini zikretmekle beraber, hadislerin senetlerini yazmamıştır.⁸² Yani isnad tatbiki genellikle, doğrudan Hz. Peygamber'e izafe edilen haberin başında haberi nakleden sahabe ve tâbiînin ismini zikretmek şeklinde. Çoğunlukla hadisleri senetsiz olarak ilk râvisine nispet ederek nakleder. Yani rivâyet malzemesinin naklindeki genel metodu, senet zikretmeksizin doğrudan haberi ait olduğu şahsa izafe etme şeklindedir. Meselâ, "Hz. Peygamberden rivâyet edildiğine göre...";⁸³ "İbn Abbastan rivâyet edildiğine göre...";⁸⁴ "Ebu Hanife şöyle der..."⁸⁵ gibi. Kitaplarındaki hadisler, daima ta'lîken⁸⁶ zikredilir. Mâturîdî, Te'vilât'da özellikle ihtilafli bazı konularda hadislerin senedini yazmadan farklı rivâyetleri yazmış olması onun hadis kültürünün genişliğini ve derinliğini göstermektedir.⁸⁷

Mirasla ilgili hadisi rivâyet ederken ne Hz. Peygamber'i ne de sahâbiyi zikreder, direkt "alâ mâ câe fi'l-haber" diyerek hadisi nakilde bulunur.⁸⁸ Bazen de "ve fi ba'di'l-ahbâr" diyerek nakleder.⁸⁹

Üç veya daha fazla râviden oluşan senedlerin kullanımını ise çok nadirdir. Meselâ üç râviye örnek olarak, "muhsan olmayan câriye zina ederse hükmü ne olacağıyla ilgili"⁹⁰ rivâyette Ebû Hüreyre, Zeyd b. Hâlid ve Şibl (r.a.)'ın isimleri zikredilmiştir. Amr b. Şuayb (r)'in babasından ve dedesinden rivâyet ettiği hadiste, "Kâfirin diyeti Müslümanın diyetinin yarısıdır"⁹¹ burada en fazla senedinde üç ravi yani dedesi, babası ve

⁸¹ Kahraman, *Maturidilikte Hadis Kültürü*, s. 51-52.

⁸² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 9, 30, 42, 45.

⁸³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 291, IV, 69.

⁸⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 39, 57.

⁸⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 55.

⁸⁶ *Tâlik*, lugatta bir şeyi asmak, destek ve dayanaktan mahrum bırakmak manasına gelir. Hadis istilahında ise, musannafın, kitabında naklettiği bir hadisin isnadından, ya kendi şeyhini, yahut kendi şeyhiyle birlikte sırasıyla bir kaç şeyhi ve hatta bütün isnadı hazfederek قال فلان veya قال رسول الله ibaresiyle, hadisi, zikrettiği ilk kaynağına isnad etmesidir. (Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 66.)

⁸⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 112, 134, 211, 415.

⁸⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 45.

⁸⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 220.

⁹⁰ Buhârî, *Hudud*, 86 (6837); Müslim, *Hudud*, 30-32 (1703).

⁹¹ İbn Mâce, *Diyât*, 13 (2644); Tirmizi, *Diyât*, 16 (1413).

kendisi zikredilmiştir.⁹² Mâturîdî, genellikle tefsirinde hadisleri kullanırken iki ya da tek râviden oluşan senedleri kullanmıştır.

4. Rivâyet Sığaları

Sünnet, hadis, eser ve haber gibi birbirine yakın hatta müteradif kelimelerin hepsini ifade edebilecek bir tabir, rivâyet kelimesidir. Çünkü rivâyet, daha önce meydana gelen bir hadiseyi, bir haberi nakletmek, anlatmak anlamına gelir.⁹³

Mâturîdî, rivâyet konusunda genellikle hadis usulünde “talîk” adı verilen metodu kullanmıştır. Talîk, bir hadisin, şeyhten semâ yoluyla alındığına delâlet etmeyecek şekilde (ravâ, zekera, kâle gibi) kesin (cezm) veya (kîyle, ruviye, zükira gibi) kesin olmayan (temrîz) sığalarla senedinin başından bir veya daha fazla râvi hazfederek nakledilmesidir. Hadis usûlü açısından cezm sığalarıyla nakledilen talîklerle, temrîz sığasıyla nakledenlerin arasında haberin sıhhati açısından fark görülmüştür.⁹⁴ Bundan dolayı Mâturîdî açısından rivâyetlerin sıhhatiyle ilgili farklılıklar akla gelebilir. Mâturîdî, farklı sıhhat derecesine sahip olan haberleri hiçbir fark gözetmeksizin bu sığaların her hangi biriyle naklettiğini görebiliriz. Meselâ sahih olduğunu bildiğimiz ya da sahih kaynaklarda geçen bazı rivâyetleri Mâturîdî “kîyle” lafzıyla vermiştir. Nisâ 19’da “*Ey iman edenler, kadınlara zorla vâris olmanız size helal değildir*” âyetinin nüzul sebebi olarak “kîyle” lafzıyla aktarılan rivâyetler de güvenilir kaynaklarda⁹⁵ yer almaktadır. “Yediğin zaman ona da yedirmen, elbise aldığın zaman ona da almandır...”⁹⁶, “sonra bu adet beş ma'lum emme ile neshedildi”⁹⁷ gibi hadisleri Mâturîdî “kîyle” sığasıyla vermiştir.⁹⁸

4.1. Cezm

Sözlükte “kesmek, kesin bir şekilde yemin etmek ve bir işi bitirmek” anlamlarına gelir. Hadis ilminde ise senedi tam olarak zikredilmek istenmeyen bir hadisin sağlam bir isnadı bulunduğunu belirten edâ

⁹² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 168.

⁹³ İbrahim Canan, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 421.

⁹⁴ Kahraman, *Maturidilikte Hadis Kültürü*, s.55.

⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 99.

⁹⁶ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 41 (2144); İbn Mâce, *Nikâh*, 3 (1850).

⁹⁷ Müslim, *Radâ*, 24 (1452).

⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 105-106.

lafızlarından biriyle rivâyet edilmesidir.⁹⁹ Mâturîdî cezm sıygası olarak tespit edebildiğimiz “*kâle*,¹⁰⁰ *zakara lanâ annâ*,¹⁰¹ *zakara annâ*¹⁰² *zakara fî*,¹⁰³ *ravâ*¹⁰⁴ *zakara fî ba'di'l-ahbâr*,¹⁰⁵ ifadelerini kullanmaktadır. Genel olarak baktığımız zaman Tevilât'da cezm'den daha çok temriz sıygası kullanılmıştır.

4.2. Temrîz

Sözlükte “hastalanmak” anlamındaki maraz kökünden türeyen temrîz “birine hastalık nisbet etmek, onu zayıf saymak” demektir. Râvinin kelimedeki yanlışın farkına vardığını, ancak hocasından bu şekilde duyduğu için rivâyeti olduğu gibi muhafaza ettiğini gösteren bu işarete “temrîz alâmeti” denir. Temrîzin ikinci kullanım şekli ise râvinin veya haberin zayıf olduğunu söylemektir ki buna taz'îf adı da verilir.¹⁰⁶

Temrîz sıgaları diye adlandırılan bu ifadeler, hadisin hocadan mu-teber bir yolla alındığını kesin biçimde göstermeyen ve Hz. Peygamber'e aidiyetinde şüphe olan demektir. Mâturîdî kitabında nakilde bulunduğu hadisler için genelde meçhul sıgasını kullanmaktadır. *Te'vilât*'da geçen temrîz sıgalar şunlardır:

“*Ruviye*¹⁰⁷, *ruviye an*,¹⁰⁸ *ruviye annahü*,¹⁰⁹ *ruviye fî ba'di'l-ahbâr*,¹¹⁰ *ruviye fî'l-haber*,¹¹¹ *mâ ruviye*,¹¹² *mâ ruviye an*¹¹³, *kad ruviye an*,¹¹⁴ *kad ruviye fî*,¹¹⁵ *kemâ ruviye*, *fî ba'di'l-ahbâr*¹¹⁶, *kamâ ruviye fî'l-haber*,¹¹⁷ *kemâ kîle*,¹¹⁸ *mâ ruveynâ min habar*,¹¹⁹ “*an*” (*falandan naklen*),¹²⁰ *mâ câe*

⁹⁹ smail L. Çakan, “Cezm”, DİA, VII, 513.

¹⁰⁰ En çok kullanılan cezm sıgasıdır. Mâturîdî genel olarak bu sıgayı kullanmıştır.

¹⁰¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 39.

¹⁰² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 288.

¹⁰³ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 16.

¹⁰⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 114.

¹⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 49.

¹⁰⁶ Erdinç Ahatlı, “*Temrîz*”, DİA, XXXX, 433-434.

¹⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 13.

¹⁰⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 76.

¹⁰⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 77.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 417.

¹¹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 48.

¹¹² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 46.

¹¹³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 71.

¹¹⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 151.

¹¹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 397.

¹¹⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 220.

¹¹⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 47.

¹¹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 334.

¹¹⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 58.

¹²⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 147.

fi'l-haber,¹²¹ *mâ câe*,¹²² *balaga'l haberu*¹²³ vb. Mâturîdî, aynı usûlü sahabe ve tabiîn kavilleri için de kullanmaktadır. Ancak bu durumda sözün sahibinin ismini zikretmiştir. Genel olarak “*an fulan (falandan naklen), Ruyiye anhu*,¹²⁴ *ruyiye fi*,¹²⁵ *kâle*,¹²⁶ *kile fi*,¹²⁷ *mâ câe an*¹²⁸ sığılarıyla gelmiştir.

Mâturîdî, merfu' rivâyetleri nakilde bulunurken genelde “*an*,¹²⁹ *ruyiye an*,¹³⁰ *ruyiye fi'l-haber*,¹³¹ *kemâ câe fi'l-haber*¹³² gibi sığılar kullanır. Bunlara kıyasla nadir olarak “*zekera*,¹³³ *kâle*¹³⁴ gibi sığılarla direk Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri de olur. Sahâbe ve tâbiûna ait (mevkuf ve maktu') haberler ise genellikle “*kâle*,¹³⁵ ve *an*¹³⁶ sığıları ile nakledilmektedir.

5. Esbâbu'n-Nüzûl

Mâturîdî, Te'vilât'ın bütününde, naklettiği haberlerin senedlerine yer vermediği gibi nüzul sebepleriyle ilgili haberlerin senedlerine de yer vermemektedir. Nüzul sebepleriyle ilgili haberleri nadiren ilk râvsinin ismini zikrederek,¹³⁷ genelde “*kîl*”, “*yukâl*”, “*ruyiye fi'l-haber*” veya “*kâle ba'du ehli't-te'vil*” şeklinde herhangi bir ismi zikretmeksizin¹³⁸ naklettiği görülür. Tefsirinde esbâb-ı nüzûl ile ilgili rivâyetler genellikle mechûl bir sığa ve bunu takip eden “*kıssa*” ibâresiyle takdim edilir: “*zükirâ fi'l kıssa*” gibi.¹³⁹

Mâturîdî'nin tefsirinde sebab-i nüzule ve hadislerle dayanılarak yapılan yorumlar çoktur. Mâturîdî'nin yeri geldikçe ayetin nüzul sebebini

¹²¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 45.

¹²² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 91.

¹²³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 245.

¹²⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 167.

¹²⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 40.

¹²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 64.

¹²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, 104-105.

¹²⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 154.

¹²⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 147.

¹³⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 164.

¹³¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 16.

¹³² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 45.

¹³³ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 288.

¹³⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 206.

¹³⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 134.

¹³⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 115.

¹³⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 11.

¹³⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 32, 106, 232.

¹³⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 13; IV, 289.

açıktan belirtmiştir. Meselâ, Nisâ 37'de “Onlar cimrilik ederler, insanlara cimrilik tavsiyesinde bulunurlar” âyeti Kâ'b b. Eşref hakkında inmiştir. Çünkü o Hz. Peygamber'in vasfını gizledi ve Yahudilerin önde gelenlerine de ufukta gizlemelerini emretti.¹⁴⁰

Mâturîdî, sebab-i nüzul konusunda çok hassas davranmış. Bir ayet hakkında ne kadar sebab-i nüzul varsa hepsini ortaya koymuştur.¹⁴¹ Eğer bir tanesini uygun buluyorsa açıktan belirtmiştir. Eğer uygun bulmuyorsa ya da uygun bulduğu halde emin değilse, yukardaki örnekte olduğu gibi, ancak Allah'ın bileceğini bir iş olduğunu belirtmiştir. Bazen bir ayet hakkındaki muhtelif rivâyetler bir arada nakleder. Sebab-i nüzulden ayetin tefsirine ışık tutacak esaslar üzerinde durur. Rivâyetlerdeki isim farkları gibi, tefsire müessir olamayacak ihtilaflar üzerinde durmaz. Bunun tefsirde zaruri olmadığını söyler.¹⁴²

Mâturîdî, “Müminlerden oturanlarla malları canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz”¹⁴³ ayeti indiği zaman sahabeden âmâ olan Abdullah b. Ümmü Maktûm Peygamber (s.a.v.)'a gelerek, “Allah cihada katılanların oturanlara göre üstünlüğünü zikretti. Bizim halimiz ne olur biz de cihada katılmak istiyoruz der, bunun üzerine ayetin devamı olan “özür sahibi olanlar dışında”¹⁴⁴ kısmı nazil olmuştur.¹⁴⁵

Bütün konularda olduğu gibi, sebab-ı nüzul hakkındaki rivâyetleri araştırır ve bulduğu deliller doğrultusunda konuyu muhakeme eder, görüşünü tespit etmeye çalışır. Bu rivâyetleri araştırmadan olduğu gibi kabul etmez.

6. Hadiste İhtisâr

İhtisar kelimesi sözlükte “kısaltmak”,¹⁴⁶ Hadis edebiyatında, “Bir hadisin bir kısmını alıp bir kısmını bırakmak”,¹⁴⁷ “Hadisin, ihtiyaç du-

¹⁴⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 231.

¹⁴¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 32, 33.

¹⁴² M. Rağîp İmamoglu, *İmâm Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu*, DİB Yayınları, Ankara 1991, s. 71-72.

¹⁴³ Nisâ 4/95.

¹⁴⁴ Buhârî, *Tefsir*, 4 (4552); Tirmizî, *Tefsîru'l-Kurân*, 4 (3031).

¹⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 426, 427.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trs., IV, 243.

¹⁴⁷ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribü'r-Râvi fî Şerh'i Takrîbi'n-Nevevî*, (Thk. Abdulvehhâb Abdullatif) II. Baskı, Medine 1392/1972, II, 103.

rumuna göre, bir kısmını bırakıp diğerini rivâyet etmekle yetinmek”,¹⁴⁸ “Hadisin mânâsını bozmamak şartıyla, bir kısmını hafzederek diğer bir kısmını nakletmek”¹⁴⁹ gibi uygulamalara denir. Bütün bu tanımların ortak noktası ise hadisin tamamının değil, bir bölümün rivâyet edilmesidir.

Mâturîdî'nin yeri geldikçe zaman zaman hadis ihtisârına başvurduğu görülür. Bazen “bu hadis uzundur” diyerek kısaltarak rivâyet ettiğini belirtir. Bazen de hadisi kısaltma uyarısında bulunmadan direkt kendisi kısaltarak rivâyette bulunur. Meselâ, Nisâ 24'de, “... *Bunlardan başkasını namuslu olmak ve zinâ etmemek üzere, mallarınızla (mehir vererek) istemeniz size helâl kılındı*”¹⁵⁰ âyetin tefsirinde Mâturîdî nikâhı bedel karşılığı mal ile olup olmayacağını hususunda kendi görüşünü ortaya koyarken delil olarak “Kadın sana ezber bildiğin Kur'ân ile temlik olundu”¹⁵¹ hadisini kullanmış.¹⁵² Bu rivâyetin hadis kaynaklarındaki metni, buradakinden 3 katı uzunluğundadır. Sa'd ibn Ebî Vakkâs (r.a.)'dan gelen rivâyette, “Üçte bir de (aşağısına nispetle) çoktur. Çünkü ey Sa'd! Senin, mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara avuç açarak diler, fakirler hâlinde bırakmandan hayırlıdır.”¹⁵³ şeklindedir. Bu haberin hadis kaynaklarındaki metni buradakinden uzundur. Burada konuyla ilgili asıl lazım olan kısmını yani uzun olan hadisi ihtisar ederek zikretmiştir.

Mâiz b. Mâlik'in recm edilmesiyle ilgili hadisin metni çok uzun olmasına rağmen sadece “Zina yapmasından dolayı Mâiz'i recmetti” denilerek yetinmiştir.¹⁵⁴ Yeri geldikçe hadisleri baştan sonuna kadar zikretmeden önemli olan kısmını zikretmekle yetinmiştir.

Sonuç

Mâturîdî vahyi, biri Kur'ân'da yazılı olan (metlûv) ve ikincisi ise Kur'ân'da bulunmayan (gayr-i metlûv) vahiy olmak üzere iki kısma

¹⁴⁸ Cezâirî, Tâhir b. Salih b. Ahmed, *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûl'l-Eser*, Dâru'l-Marife, Beyrut trs, s. 314.

¹⁴⁹ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timâş Yayınları, İstanbul 1987, s. 73.

¹⁵⁰ Nisâ 4/24.

¹⁵¹ Buhârî, Nikâh, 67 (5149); Müslim, Nikâh, 76 (1425).

¹⁵² Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 142.

¹⁵³ Buhârî, Vasiyet, 2 (2742); Müslim, Vasiyet, 5 (1628); Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 38.

¹⁵⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, III, 77.

ayırır. Bunların birincisi Kur'ân ikincisi ise sünnet olup her ikisi de çeşitli vasıtalarla Allah katından indirilmiştir.

Mâturîdî, Kur'an'dan sonra dinin ikinci kaynağı kabul edilen hadisi, bilgi sistemi içerisinde incelemiştir. Bu bilgi edinme sistemi, insana kesin bilgi sağlayan yoldur. Mâturîdî, hadislerin kaynağı konusunda hadisçilerle aynı görüştedir. Mâturîdî, tefsirinde naklettiği rivâyetler için hadis, haber ve sünnet farkı gözetmeksizin bütün muhtevaları kapsayacak şekilde bir kavramlaştırmadan yana olduğunu göstermeye çalışmıştır. Rivâyetleri verirken asıl hadisleri takdim sadedinde söz konusu kavramları bir arada kullanmaktan çekinmemiştir.

Haber'in bize ulaşma şekline göre de mütevâtir ve âhâd olarak iki kısma ayrılmıştır. Mâturîdî, muhtemelen mütevâtir dışındaki haberleri âhâd kabul eder. Altı-yedi kişinin verdiği haberi de âhâd olarak kabul etmiş. Mâturîdî'ye göre âhâd haber bilgi değil zann ifade eder. Amelde haber-i vâhidleri yeterli görürken itikâta görmemektedir. İtikâdî konuda haber-i vâhidleri kullanmaktan kaçınmıştır. Herhangi bir konuda hadisle amel etmek durumunda kaldığında onu Kitap'a ve maruf sünnete arz edip, bunun yanında akla uygunluğuna bakmaktadır. Akla uygun olmayan rivâyetleri kabul etmemiş. Bir konuda birbirine çelişik hadis rivâyetleri varsa te'vil etme yönüne gidip, te'vil mümkün olmazsa bu haberleri reddetmektedir.

Kur'ân'ın Hz. Peygamberin haberleriyle bütünlük içinde olmasına önem vermiştir. Tefsirinde pek çok hadise ve rivâyete yer vererek hadis konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Mâturîdî muhaddisler tarafından tasnif edilen temel hadis kaynakları yanında; diğer alanlarda yazılmış eserlerden de hadis kaynağı olarak yararlanmışlardır.

Mâturîdî, Te'vilât'da hadislere yer verirken sadece metinlerini ya da ilgili kısımları veya hadisin manasını vermekle yetinmiştir. Genel olarak hadislerin senetlerini yazmadan kaydetmiştir. Kitabında nakilde bulunduğu hadisler için genelde meçhul sığasını, rivâyet konusunda genellikle hadis usulünde "talîk" adı verilen metodu kullanmıştır. Zaman zaman hadis ihtisârına başvurduğu görülür. Te'vilât'ta naklettiği haberlerin senedlerine yer vermediği gibi nüzul sebepleriyle ilgili haberlerin senedlerine de yer vermemektedir.

Kaynaklar

- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timâş Yayınları, İstanbul 1987.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Çakan, İsmail L., *Hadis Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2012, s. 91.
- Çakan, İsmail L., “Cezm”, DİA, VII.
- Canan, İbrahim, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Cezâirî, Tâhir b. Salih b. Ahmed, *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, Dâru'l-Marife, Beyrut trs.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Erdem, Sabri, *Mâturîdî ve İbn Teymiyye'de Metod Anlayışı ve Kurân*, Şüle Yay., 1998.
- Ahatlı, Erdinç, “Temrîz”, DİA, XXXX, 433-434.
- Heysemî, Alî b. Ebi Bekr b. Süleyman, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Dâru'l Fikr, Beyrut 1412.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, (thk. M. Fuâd Abdalbâkî), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trs.
- İmamoğlu, M. Ragip, *İmâm Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtu'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu*, DİB Yayınları, Ankara 1991.
- Kahraman, Hüseyin, *Mâturîdîlikte Hadis Kültürü*, Arasta Yayınları, Bursa 2002.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, II.Baskı, Ankara 1985.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- Kutlu, Sönmez, “İmâm Mâturîdî ve Maturidilik” Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi (seçki), Kitâbiyât Yayınları, Ankara-2003.
- Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, (nşr. Fet-

- hullah Huleyf), Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1986.
- Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, (thk. Mehmet Boynukalın ve Bekir Topaloğlu), Mizan Yayınları, İstanbul 2005.
- Müslim, b. el-Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî, en-Nisâbü'rî, *Sahihu Muslim*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mekhûl, *Tebîrâtü'l-edille* (nşr. Claude Salamê), Dimaşk 1990-93.
- Özcan, Hanifi, *Mâturîdî'de Bilgi Problemi*, MÜİFVY, 3. Baskı, İstanbul 2012.
- Özdeş, Talip, “*Matürîdî'nin Fıkhi Yönü ve Metodu Üzerine Bazı Değerlendirmeler*”, CÜİFD, Sayı 2, Sivas-1998.
- Polat, Selahattin, “*Ferd*”, DİA, XII, 368.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, *Tedribü'r-Râvi fî Şerh'i Takribi'n-Nevevî*, (Thk. Abdulvehhâb Abdullatîf) II. Baskı, Medine 1392/1972.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sulemî (v. 279/892), *Sünenüt-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, (I-V).
- Topaloğlu, Bekir, *Kitabü't-Tevhîd Tercümesi*, Ankara 2002, s. III-XXXIV;
- Topaloğlu, Bekir, “*Mâturîdî*”, DİA, XXIII.
- Tuğlu, Nuri, *Mâturîdî Kelâm Ekolü Çerçevesinde Kelâmî Hadislerin Değerlendirilmesi*, SDÜİF (Doktora Tezi), Isparta 2003.
- Tuğlu, Nuri, “*İmâm Mâturîdî'de Haber-i Vahidlerin Değeri*”, *Uluğ Bir Çınar İmâm Mâturîdî*, Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı, (haz. Ahmet Kartal), Eskişehir, 28-30 Nisan 2014, s. 586.
- Yavuz, Y. Şevki, “*Haber-i Vâhid*”, DİA, XIV.